
Martti T. Kuikka

Kuva opettajasta ja opettajakuvasta, esimerkkinä Lyyli Home, oma opettajani.

Johdanto

Tämän artikkelin aihe lähti liikkeelle, kun aloin koota omaa koulunkäyntiäni koskevaa aineistoa. Se nosti esiin monia kysymyksiä. Kuinka hyvin minä koululaisena itse asiassa tunsin opettajiani? Kuinka paljon tiesin opettajan perheestä, harrastuksista, yhteiskunnallisesta toiminnasta? Kuinka luotettavia omat tietoni olivat? Miten paljon vanhemmat tiesivät lastensa opettajista? Kuinka paljon opettajalla oli yksityiselämää tai yksityisyyttä?

Pohdin tätä aihetta ja otan esimerkiksi opettajani Lyyli Homeen. Hän oli opettajani, kun olin kansakoulun ensimmäisellä ja toisella luokalla. Aloitin kansakoulun kuusivuotiaana elokuussa 1946 eli vuosi jatkosodan ja Lapinsodan päättymisen jälkeen. Kuinka paljon opin tuntemaan opettajaani kahdessa vuodessa?

Tässä artikkelissa ovat lähdeaineistona niin Lyyli Homeen omat muistelmat kuin asiakirjat ja vuosikertomukset, jotka liittyvät hänen toimintaansa. Tämä artikkeli ei ole ensimmäinen, joka on kirjoitettu Lyyli Homeesta, sillä Kaisa Piela julkaisi 2004 artikkelin Lyyli Home rajakarjalaisen muistitiedon tallentajana (Piela 2004). Pielan artikkelin painopiste on otsikon mukaisesti tarkastella Homeen ansiokasta työtä kansanperinteen ja kansanrunouden kerääjänä, minkä tuloksena on kansanrunouden arkistossa useiden satojen sivujen laajuinen aineisto (Piela 2004).

Homeen perhe

Lyyli Home syntyi Suojärven Leppäniemessä toukokuun 24. päivänä 1901. Hänen isänsä Matti Home oli suojärveläisiä, hän oli syntynyt toukokuun 21 päivänä 1874. Hän kävi kansakoulun ja pyrki Sortavalan seminaariin 1894. Näin Lyyli Home muistelee tätä tapahtumaa: "Pääsykokeessa lehtori kysyi isältääni: 'Tunnetteko te ukko Mihailin Maimalammista?' 'Mie olen hänen poija, Tuatto terhehyzie työndi', vastasi isäni. Se oli ainoa tutkintokysymys, mikä isälleni tehtiin sillä tunnilla." (Home 1969.)

Kyseinen lehtori oli ilmeisesti luonnontieteen opettaja Arvid Genetz. Hän oli syntynyt Raja-Karjalassa Muolaassa ja tunsikin Karjalan olot ja ihmiset. Ukko Mihail Home oli maanviljelijä. Hänellä oli suuri maatila. Hän oli tunnettu avosydämisydestään ja hyväntekeväisyydestään niin nälänhädän kuin muunakin aikana. (ibidem.)

Arvid Genetz ja koko seminaarin opettajakunta osoitti vuonna 1880 alkaneen toiminnan alusta alkaen ymmärtämystä ortodoksista väestöä kohtaan ja ymmärsi rajaseudun aseman, kuten Sortavalan seminaarin historia vuodelta 1940 kertoo. Käytännössä se ilmeni siten, että ortodoksisten oppilaiden seminaariin pääsyä helpotettiin. Sitä pidettiin välttämättömänä, koska Raja-Karjalan kansakoululaitos oli vasta kehitymässä. Nämä oppilaat saivat olla ns. sisäoppilaina eli asua oppilasasuntolassa mahdollisimman pitkän ajan. Opettajakunnan tavoitteena oli antaa hyvä esimerkki molempien uskontojen kunnioittamisesta tasaveroisina. Kummaltakin taholta varottiin toisuskoisten loukkaamista. Ko. historia korostaa, miten rajapitäjien sekä henkinen että taloudellinen kohottaminen oli seminaarin ja sen harjoituskoulunopettajien sydämen asia. (Sortavalan seminaarin historia 1880 - 1940, 48.) Sortavalan seminaarissa oli kaksi uskonnonlehtoria, toinen luterilaisia ja toinen ortodoksisia oppilaita varten (Kuikka 1973, 264-266).

Matti Home valmistui Sortavalan seminaarista vuonna 1898 eli 24-vuotiaana. Hän meni naimisiin Olga Trofimoffin (s. 20.7.1872) kanssa. Heillä oli suuri perhe, yhdeksän lasta, kuusi tyttöä ja kolme poikaa. Lyyli oli toiseksi vanhin. Matti Home toimi opettajana Suojärven kansakouluissa. Leppäniemen koulussa hän oli vuodet 1898 - 1922. Hän oli yhteiskunnallisesti aktiivinen toimimalla kunnallisissa luottamustehtävissä. Hänet tunnettiin hyvämaineisena opettajana (Sortavalan seminaarin historia 1940, 285, Piela 2004, 161).

Suojärvi

Suojärvi oli Lyyli Homeen syntymäpitäjä, joka säilyi hänen elämänsä keskipisteenä aina viimeisiin vuosiin saakka. Hänen muistelmissaan korostuu ortodoksinen näkökulma. Hän muistelee, miten Suojärvi oli maamme itsenäistymiseen saakka melkein puhtaasti ortodoksinen pitäjä. Luterilaisia oli siellä vain virkakunta ja jotkut muut sellaiset perheineen: "Lapsuuteni aikana oli heitä hiukan yli sadan hengen. Muualta tullesiin luterilaisiin, 'ruotteihin' suhtauduttiin epäluulolla." (Home 1968.)

Tämä ei ollut kuitenkaan koko kuva. Toisessa kohdassa Home kertoo, miten Suojärvellä harjoitettiin ekumeniaa jo monia vuosia ennen nykyistä ekumeenisuuden aikakautta. Jotkut ortodoksisen kirkon lähellä asuneet luterilaiset kävivät toiminaan maamme itsenäistymisen jälkeen, ja ennen kuin Suojärvelle tuli oma luterilainen pappi, ortodoksisessa kirkossa, ja ortodoksit taasen luterilaisessa rukoushuoneessa ja myöhemmin kirkossa. Hartaushetkiin tulivat sekä ortodoksit että luterilaiset, pitipä sen kumman kirkkoon kuuluva pappi tahansa. Ihmisten keskinäiseen seurusteluun ei myöskään erillainen uskonto vaikuttanut. (Home 1968.)

Suojärveläisiä pyrittiin venäläistämään. Siihen liittyi uskonto ja kieli hyvin läheisesti. Venäläistämiskoulujen opettajien kanssa ei ollut yhteistyötä eikä heihin pidetty yhteyttä kuin ani harvan kanssa. Lyyli Homeen muistelmien mukaan eivät kaikki opettajat eivätkä

Suojärvelle lähetetyt papitkaan hyväksyneet venäläistämistyötä. Myös ortodoksit saivat kokea enemmistön kirkon eli luterilaisen kirkon harjoittaman käännytystyön ja epäoikeudenmukaisuuden. Se ei rajoittunut vain Suojärjelle vaan sen kohteeksi joutui myös muualla Suomessa. Se heijastui mm. avioliittoihin ja asevelvollisuutta suorittaviin miehiin. Talvisodassa taisteli Er.P 10, jonka alipäällystö ja miehistö kokonaisuudessaan sekä upseerit suurelta osin olivat suojärveläisiä miehiä. He puolustivat nimenomaan kotiseutuaan. (Home 1969.)

Vuosien 1917 - 1918 tapahtumat

Kun Suomi itsenäistyi joulukuun 6. päivänä 1917, Raja-Karjalasta tuli entistä kiinteämpi osa Suomea. Raja-Karjalaa oli pyritty venäläistämään monin tavoin mm. perustamalla venäläisiä kouluja niin 1879- ja 1880-luvulla kuin 1900-luvun alusta lähtien. Suojärvellä oli 14 tällaista koulua. Useissa Raja-Karjalan kylissä oli samaan aikaan kaksi kansakoulua, suomalainen ja venäläinen, jotka tavallaan kilpailivat oppilaista. Venäjän valtio rahoitti omia kouluja ja Suomen valtio vuodesta 1904 lähtien suomalaisia kouluja. Venäläistämiskoulujen toiminta ei päättynyt maaliskuun 20.-25. päivien 1917 vallankumouksen jälkeen, vaan osa jatkoi toimintaansa Raja-Karjalassa (Halila 1949, 79 - 84). Lyyli Home kuvaa yhden koulun "valloitusretkeä" joululoman 1917- 1918 aikana näin:

Oli meitä joukko nuoria, jotka teimme valloitusretken Leppäniemen venäläiseen kouluun nähdäksemme, minkälainen oli se sisältä se venäläistämistyön pesäpaikka. Paitsi opettajan asuntoa oli siellä kaksi luokkahuonetta, joiden seinillä oli m.m. keisari Nikolai II:n, kenraalikuvernööri Seynen ja piispa Kyprianon kuvat. Otimme tietysti ne pois, ja Viktor-serkku sylki vasten Seynin kasvoja sanoen: "Siitä saat, senkin ryssä." Laila-serkkuni pani keisari Nikolain kuvan nurkkaan häpeämään. Isomman luokan keskiseinällä oli isokokoinen, samansuuruiseen, lattialla seisovaan

jalustaan kiinnitetty raamatunaiheinen (Jeesus siunaa lapsia?) kuva. Jalustaan oli kirjoitettu venäjänkielellä jotakin Romanov-suvun 300 vuotta kestäneestä hallitusajasta. – Vinnillä oli useita Venäjän lippuja, joita oli käytetty koulun juhlissa. Ratkoimme niistä pois punaisen osan ja koristimme luokkahuoneen seinät sini valkoisilla lipuilla. Nykyisen polven suomalainen, joka on saanut syntyä ja kasvaa vapaassa, itsenäisessä maassa, ei ymmärrä sitä riemullista vapaudentunnetta, mikä sisimmässämme oli kaikkea tuota tehdessämme. – Vapaussodan alettua koottiin rintamalle lähtevät suojärveläiset tälle koululle harjoittelua varten. Pidettiin jo lähtöjumalanpalveluskin kirkossa, kun tuli ylempää määräys, että miehet on jätettävä Suojärvelle suojaamaan rajaa. Me naisväki olimme sitten vuoroviikoin siellä muonittamassa. Ruoan keitimme saunapadassa, ja kyllä siinä sai ”juosta” jalat kipeiksi saunan ja talon väliä. Koulutalo oli sittemmin Rajavartioston kasarmina talvisotaan saakka. (Home 1968.)

Huhtikuun 1917 alussa kirkollisasiaintoimituskunnan päällikkö määräsi kaikkien venäläisten koulujen pitämistä suljettuna (Hämynen 1995, 85, 96, 121; vrt. Halila 1949, 3 - 38, 79 - 84). Vuonna 1918 K. Merikoski kouluhallituksesta antoi luvan Suojärven kunnalle, että se saa vapaasti käyttää venäläisten koulujen irtainta omaisuutta suojärveläisten koulujen opetusvälineiden täydentämiseen (Hämynen 1995, 125). Lopullinen päätös venäläisten koulujen omaisuuden lahjoittamisesta Suojärven kunnalle annettiin vasta 1928. Ko. koulujen kiinteistöt olivat jo huonossa kunnossa, koska kunta ei ollut tehnyt mitään niiden korjaamiseksi. Monessa paikassa koulun irtaimisto oli joutunut hävityksen kohteeksi, kuten edellä kuvatussa Leppäniemessä. (Hämynen 1995, 126 - 127, 129 - 130.)

Tie opettajaksi ja opettajan työ (1919 - 1940)

Kansakoulun jälkeen Lyyli Home jatkoi opintoja Itä-Karjalan kansanopistossa. Vuonna 1919 hän pyrki ja pääsi oppilaaksi

Heinolan kansakoulunopettajaseminaariin. Heinolan seminaari, joka oli aloittanut toimintansa 1899, oli ns. naisseminaari, jonka koulutus kesti viisi vuotta. Seminaarin ensimmäisenä johtajana toimi Mikael Soininen, joka pyrki kehittämään seminaarista uuden kasvatustavan ja koulutuksen mallilaitoksen. Halilan (1949, 379) mukaan seminaaria pidettiin erityisesti naiskasvatuksen kehittäjänä. Hämynen (1993, 273 - 274) viittaa siihen, miten Lyyli Home sai opettajan tyttärenä muihin ortodoksinuoriin verrattuna poikkeuksellisen hyvän koulutuksen.

Mielenkiintoinen tapahtuma muutti Lyyli Homeen elämää vuonna 1920. Kalevalaseura rahoitti hankkeen, jonka tavoitteena oli valmistaa elokuva aiheesta Häiden vietto Karjalan runomailla.

Kuva 1. Lyyli Home oli morsiamen roolissa Kalevalaseuran elokuvassa Häiden vietto Karjalan runomailla vuonna 1921. Morsiamelle pannaan tshäptsä päähän. U.T.Sirelius Kalevalaseura.

Tohtorit U. T. Sirelius ja Väinö Salminen, Kalevalaseuran toimistonhoitaja A. O. Väisänen ja taiteilija J. W. Mattila lähtivät Suojärvelle toteuttamaan hanketta. Monien vaiheiden jälkeen saatiin kokoon häänäytelmän morsian ja sulhanen sekä tarpeellinen määrä muita henkilöitä elokuvan tekemistä varten.

Tässä elokuvassa Lyyli Home esittää morsianta. Elokuvassa ja retkikunnan valokuvissa näkyy morsiamen roolissa pitkänhuiskea, vakava tyttö. Välttyäkseen pahalta silmältä morsian esiintyy enimmäkseen uilo päässä, kasvot peitettynä (Piela 2004, 160). Elokuva kuvattiin 1920 ja se valmistui 1921.

Lyyli Home ei kesällä 1920 elokuvan tekovaiheessa ollut aivan terve. Seuraavana vuonna hän sairastui kesken seminaarin opintoja tuberkuloosiin ja joutui hoidettavaksi Tarinaharjun parantolaan Siilinjärvelle. Syksyllä 1922 hän hakeutui opettajan työhön ja toimi 1920-luvulla väliaikaisena opettajana kotipitäjänsä Suojärven kansakouluissa. Lukuvuoden 1929 - 1930 hän oli sijaisopettajana Ilomantsin Sonkajan kansakoulussa. Hän jatkoi opintoja opettajatyön ohella. Hän suoritti Sortavalan kansakouluseminaarissa vuosina 1927 ja 1928 valtion järjestämällä kreikkalais-katolisilla uskontokursseilla kansakoulunopettajan pätevyyteen säädetyn oppimäärän uskonossa kiitettävin arvosanoin (Lyyli Home, Ansio-luettelo, JMA).

Lyyli Home erosi Heinolan kansakouluseminaarista keväällä 1929. Hän oli silloin seminaarin neljännen luokan oppilas. Erotodistuksen arvosanat olivat määräytyneet neljännen luokan syyslukukauden lopussa suoritetun arvostelun perusteella niin, että urheilu oli arvosteltu siirrettäessä kolmannelta luokalta neljännelle. Uskonto oli suoritettu Sortavalan seminaarissa kesällä 1929. On mielenkiintoista, että Heinolan seminaarin johtaja J. E. Rannisto kirjoitti Lyyli Homeelle hyvin myönteisen lausunnon niin käytöksen kuin huolellisuuden ja opintomenestyksen osalta ja korosti, että seminaarin opettajakunta "olisi suonut hänen jatkavan opettajan valmistuksen loppuun asti" Heinolan seminaarissa. Lyyli Homeen erotodistuksen keskiarvo kaikki 24 oppiainetta mukaan luettuina

oli 8,7. Lukuaineissa keskiarvo oli 9, taitoaineet oli arvioitu 8-10. Vain liikunnan arvosanat olivat sen alle. Ei ihme, että johtaja Rannisto olisi halunnut Lyyli Homeen jatkavan valmistumiseen saakka. (J. Ranniston kirje 22.4.1932. Lyyli Homeen asiakirjat. JMA.)

Mikä oli eron syy? Omissa muistelmissaan Heinolan seminaarista Lyyli Home kertoo, että hän ei ollut tyytyväinen uskonnonopetukseen. Hän oli kasvanut ortodoksiseen uskonnolliseen vakaumukseen. Hän ei hyväksynyt seminaarin uskonnonopettajan käsityksiä ortodokseista, joista esitettiin vain negatiivisia näkökohtia. Hän ei pitänyt korrektina viittauksia ortodoksien venäläismielisyydestä. Hänelle ei järjestetty ortodoksista uskonnonopetusta, vaan hänen piti olla mukana luterilaisen uskonnonopetuksen ja kirkkohistorian tunneilla. Hän kääntyi seminaarinjohtajan puoleen ja sai muutoksen aikaan (Piela 2004, 164).

Siihen aikaan vallitsi uskonnonopetuksessa ns. tunnustuksellisuuden periaate. Opettajan tuli olla samasta uskontokunnasta, jonka oppilaita hän opettaa, olipa kyse kansa- tai oppikoulusta tai kansakouluseminaarista. Sortavalan seminaarissa oli erikseen uskonnonopettaja luterilaista ja ortodoksista uskonnonopetusta varten. Kansakouluseminaarien alkuaajoista, 1860-luvulta lähtien uskonnonopetus oli tärkeä oppiaine, mutta samalla hyvin säädelty. Se tarkoitti, että seminaarin opiskelijan täytyi olla kirkon jäsen voidakseen opiskella opettajaksi. Opiskelija ei voinut osallistua uskonnollisen herätysliikkeen toimintaan, vaikka herätysliike olisi toiminut kirkon piirissä. Myöskään aktiivinen poliittinen toiminta ei ollut sallittua julkisesti. Vuoden 1918 sodassa Jyväskylän seminaarin oppilaita oli niin valkoisten kuin punaisten puolella. Luterilainen kirkko valvoi kansakouluseminaarien uskonnonopetusta ja esitti varsinkin 1880-luvulla ankaraa kritiikkiä uskonnonopetusta vastaan. (Kuikka 1973, 239 - 253.)

Opettajan työ

Heinolan seminaarissa kokemansa uskonnonopetuksen takia Home siirtyi Sortavalan seminaariin suorittaakseen siellä vaaditut uskonnon kurssit. Hän jatkoi opintoja Suistamon alakansakouluseminaarissa ja sai kelpoisuuden alakansakoulunopettajan virkaan 1930. Samalla hän suoritti ylimääräiset opinnot saadakseen pätevyyden yläkansakoulun tyttöjen käsitöiden opettajan virkaan. Opintomenestys oli kiitettävä.

Harvemmin tapahtui, että opiskelija siirtyi yläkansakouluseminaarista alakansakouluseminariin. Sen sijaan hyvin yleistä oli, että alakansakoulun opettajat pyrkivät pätevöitymään yläkansakoulunopettajiksi joko osaan oppiaineista, kuten Home käsitöiden opettajan virkaan tai saadakseen yläkansakoulun opettajan pätevyyden. Ehkä Lyyli Home halusi saada opettajapätevyyden ja sitä kautta mahdollisuuden vakinaiseen opettajan virkaan. Hän palasi opettajan työhön kotipitäjänsä Suojärven Leppäniemen kouluun lukuvuodeksi 1930 - 1931. Vuotta myöhemmin eli 1932 hän sai vakinaisen opettajan viran Raudun kirkonkylästä kaksiopettajaisesta alakansakoulusta. (Lyyli Home, Ansio-luettelo, JMA.)

Opettajan työn ohella Lyyli Home oli aktiivinen. Hän toimi vuodesta 1933 lähtien kreikkalais-katolista sisälähetystystä tehneen Palkealan Mariaseuran johtokunnan jäsenenä ja vuodesta 1935 Mariaompeluseuran puheenjohtajana ja sihteerinä. Hän liittyi myös Lotta Svärd -yhdistykseen. Sairauden takia hän oli virkavaapaana syyslukukauden lopussa 1933 ja kevätlukukauden 1934. (ibidem.)

Lyyli Home oli hyvin aktiivinen myös oman ammattitaitonsa kehittämisessä. Kouluhallitus myönsi 1920-luvulla opettajille ns. kuuntelustipendejä. Ne olivat tarkoitettut käytännön työtä tekeville opettajille, jotka halusivat seurata kansakouluseminareissa tapahtuvaa koulutusta ja opetusta. Home kuunteli syyslukukaudella 1931 opetusta Suistamon seminaarissa ja sen harjoituskoulussa.

Kevätlukukaudella 1932 hän seurasi Hämeenlinnan seminaarin ja sen harjoituskoulun opetusta. Vaikka apuraha antoi mahdollisuuden vain kahden viikon seurantaan, se oli yksi osa opettajien täydennyskoulutusta. Hän osallistui myös oman ammattiliiton eli Suomen Alkukoulunopettajain liiton järjestämille lomakursseille Helsingissä kesäkuussa 1936 ja seuraavana vuonna Sortavalassa. Kansakoulun Jatko-opintoyhdistys, joka oli perustettu 1920-luvulla, järjesti kesäkursseja eri puolilla maata. Home osallistui Käkisalmen kesäkursseihin elokuussa 1937. (ibidem.)

Syyslukukauden 1939 alussa Home perusti Raudun kirkonkylän kansakoulun oppilaille raittiutta edistävän Toivonliiton ja johti sen toimintaa. Sota kuitenkin keskeytti sekä koulunkäynnin että opetuksen.

Talvisodan jälkeen Home oli sijaisopettajana Multialan Peuralan yksiopettajaisessa yläkansakoulussa 14.5. - 15.6.1940. Kesäkuussa hän lähetti kouluhallitukselle kirjeen, jossa hän esitti "tulla huomioonotetuksi nimitettäessä luovutetun alueen opettajia uusiin virkoihin. Olin vakinaisena opettajana Raudun kirkonkylän kaksiopettajaisessa alakansakoulussa ja toivon pääseväni opettajaksi 36-viikkoiseen mieluummin kaksiopettajaiseen kansakouluun Keski-Suomeen ellei kouluhallitus katso sopivammaksi nimitää minua johonkin muuante." Kouluhallitus teki heinäkuun 21. päivänä 1940 päätöksen, ja määräsi Lyyli Homeen Polvijärven kunnan kirkonkylän piirin alakansakoulun opettajaksi lukuvuodeksi 1940 - 1941. Samaisessa määräyksessä kouluhallitus kehotti kuntaa huolehtimaan, että ko. virka vakinaistetaan ja Lyyli Homeelle kohta sen tapahduttua annetaan valtakirja tähän virkaan. Näin Lyyli Home muutti Polvijärvelle, sai vakinaisen viran ja toimi alakansakoulunopettajan virassa vuoteen 1961 saakka. (Kouluhallituksen päätös 21.7.1940.)

Mitä Lyyli Home opetti meille?

Lyyli Home opetti minulle ja monelle oppilaspuolelta kaikki ne

perusasiat, joiden pohjalta olen voinut käydä ja selvittää pitkän koulutieni. Kansakoulun ensimmäiselle luokalle mennessäni en osannut lukea, kirjoittaa enkä laskea. Tässä mielessä lienen ollut normaalioppilas, josta koulun tuli kantaa vastuunsa. Nämä perustaidot Lyyli Home opetti minulle ja kaikille luokkatovereilleni. Ne tulivat ensimmäisenä mieleen, kun palasin ajatuksissani hänen opetukseensa, josta on kulunut tätä kirjoittaessani yli 60 vuotta. Muistan, miten ensimmäisen syksyn alussa en ollut koulusta kiinnostunut; lähinnä äidin tehtävänä oli huolehtia, että kotiläksyt tuli tehtyä. Home painotti, että kotitehtävät on syytä tehdä heti kotitulon jälkeen, etteivät ne unohdu.

Kuva 2. Polvijärven kirkonkylän kansakoulun opettajat, ja oppilaat vuonna 1946. Opettajat (vasemmalta) alakansakoulunopettaja Hanna Tolvanen, yläkansakoulunopettaja Elsa Vartiainen, alakansakoulunopettaja Lyyli Home ja johtaja-opettaja Väinö Tuomi.

Homeen oppilaana minun on vaikea arvioida hänen opetus-taitoaan, vaikka olen opettajakautena arvioinut satoja opiskelijoita. Vuonna 1948 kansakouluntarkastaja arvioi sen näin: Opetus

Kuva 3. Opettaja Lyyli Homeen toinen luokka vuonna 1948. Luokka on pieni, 15 oppilasta. Kirjoittaja on takarivissä kolmas vasemmalta.

havainnollista ja johdonmukaista sekä lapsentajuista, lasten lukutaito tyydyttävä, askartelut hyviä. Tämä arviointi on mielestäni oikeaan osunut. Aukusti Salon kirja oli apuna lukemisen opettelussa. Kirjoituksen harjoittelussa opettajamme ei pitänyt kiirettä. Numeroiden tekeminen aloitettiin ilmaan piirtämällä, sitten oman pulpetin mustaan tauluun, siitä siirryttiin vihkoon ja lopulta joku oppilaista uskalsi piirtää taululle. Opetus oli tosi havainnollista. Seuraavassa on yksi esimerkki puhtauden opettamisesta. Opettaja Home oli järjestänyt pesuvadin, saippuan ja pyyhkeen valmiiksi luokan perälle. Tarkoitus oli, että yksi oppilaista toimii mallina, miten kasvojen ja käsien pesu tulee tehdä luonnollisesti opettajan ohjeiden mukaan. Kävi kuitenkin niin, ettei valittu luokkatoverini saanut riisuttua käsivarsia paljaaksi, piti valita toinen oppilas. Valinta osui minuun. Sain kaulan ja käsivarret paljaaksi ja tein opettajan ohjeiden mukaan “pesunäytöksen”. Kun tulin kotiin, äiti ihmetteli, onko

sinulle sattunut jotakin, kun olet noin puhdas. Ei onneksi mitään pahempaa ollut sattunut kuin kasvojen ja käsien mallipesu koulussa.

Lyyli Home oli ortodoksisen seurakunnan jäsen. Periaatteessa hän ei olisi saanut opettaa minulle ja muille luterilaisille oppilaille uskontoa, mutta käytännössä näin tapahtui. 6 - 7 -vuotiaan oppilaan mieleen ei kuitenkaan jäänyt yhtään asiaa, joka olisi herättänyt keskustelua tai kysymyksiä samaan tapaan kuin Lyyli Homeella Heinolan seminaarissa. Uskonnonopetuksessa ei ollut oppikirjaa alaluokilla. Opetus keskittyi raamatunkertomuksiin osin kirkkovuoden mukaisessa järjestyksessä. Hän opetti meille virsiä ja hengellisiä lauluja harmonin säestyksellä. Kerran hän totesi laulun jälkeen: "Te laulatte sitä kovemmin, mitä kovemmin minä soitan." Oppilaana pidin häntä hyvin soittotaitoisena. Kuitenkin vuosia myöhemmin hänen kollegansa esitti melkein päinvastaisen arvion. Silloisille kuusi- ja seitsemänvuotiaille oppilaille soittotaito oli ihan riittävä. Heinolan seminaarin todistuksessa soiton numero oli yhdeksän.

Piirustustunneista jäi erityisesti mieleen syksyn tunnit. Homeen mukaan syksy on vuoden värikkäin vuodenaika; puut loistavat eri väreissä ja ne voivat näkyä teidän piirustuksissanne. Todella näin tapahtui; minulla on muutamia piirustuksia tallella tuolta ajalta. Niissä hehkuu syksyn värit. Oli mieluisa kokemus käyttää kaikkia värejä ja luoda syksyistä maisemaa. Se oli luovuutta silloin. Home opetti meille myös käsityötä ja askartelua. Opettelimme virkkaamaan patalappuja ja neulomaan lankakoristeet erilaisiin pahvikoristeisiin. Seminaarin todistuksessa hänellä on käsitöissä arvosana kymmenen. Saksien käyttöön harjaannuttiin monenlaisten langanleikkausten avulla. Tytöiltä nämä asiat sujuivat helpommin, meille pojille pannulapussa oli tosi väkertämistä ennen kuin se oli valmis.

Lyyli Homeen erityinen harrastus oli raittiuskasvatus. Hän toimi useita vuosia Polvijärven raittiyslautakunnan sihteerinä ja Polvijärven Raittiusseurayhdistyksen puheenjohtajana sekä Suomen Opettajain Raittiusliiton kunnanedustajana. Erityisesti jäi mieleen hänen

raittiusopetuksesta sanonta: "Suu nappiin eikä tippaakaan." Se tehtiin myös hyvin konkreettisesti panemalla huulet yhteen ja sormilla kääntämällä huulet nappiin. Opetukseen liittyi myös erilaisia kertomuksia raittiuden ja urheilun yhteisvaikutuksesta. Sotien jälkeen raittiuskasvatus oli hyvin tärkeä osa suomalaista yhteiskuntaa. Lyyli Home järjesti kuntalaisille raittiushuhlia. Kerran hän valmensi meidät, oman luokkansa, esittämään raittiuskasvatusaiheisen näytelmän iltatilaisuudessa Suojakallion (entisen suojeluskuntatalon) näyttämöllä. Sen ideana oli raittiuskokous, johon sisältyi kertomuksia, runoja ja raittiuspuhe. Roolijaossa jouduin tuon puheen pitämään näyttämöllä pöydän takaa. Näytelmän esityksen ajaksi sali oli pimennetty, vain näyttämö oli valaistu. Oma raittiuspuhe meinasi mennä mönkään, kun puhuin aluksi näyttämön yleisölle eli luokkatovereille. Lyyli Home kuitenkin vinkkasi: "Käänny salin yleisöön päin." Puheen loppuosa meni oikeaan suuntaan.

Lyyli Home oli innostunut urheilustakin, vaikka sitä ei heti muistaisi. Hän järjesti kahden vuoden aikana monia erilaisia urheilumerkkisuorituksia, jotka liittyivät pallopeleihin, lyöntiin, kiinniottoon ja heittoihin. Muistan, miten lyöntiharjoituksessa hän syötti mustat pitsikäsineet kädessään matalia syöttöjä, jotta mahdollisimman moni saisi merkkejä suoritetuksi. Merkkejä kertyi, ne olivat palkintoja. Mannerheimliiton Polvijärven osasto teki aloitteen, että kunta kustantaisi urheilumerkit koululaisille. Näin myös tapahtui. Harmi vain, että niitä ei ole tallella, sillä ne katosivat pihaleikeissä. Ensimmäisellä luokalla oli hiihtokilpailut, jonka voittaja pääsisi koulujen välisiin koitoksiin. Hiihdin Liisa-tädiltäni saaduilla puusuksilla näystäisin nahkasitein. Yllätys oli, että voitin luokkani kilpailun. Sain palkinnoksi viiden markan ostokortin Oma-Avun myymälään. Sen ajan tapaan tuolla palkintorahalla sai puukon ja kaksi sinistä vihkoa urheilijoiden kuvia varten.

Opettaja Home ohjasi meidät myös hyviin tapoihin. Koulupäivä alkoi aamuhartaudella. Ennen ruokailua oli ruokarukous. Hän seurasi tiiviisti meidän ruokailuamme. Tapana oli, että ruokaa ei

saanut jättää lautaselle, vaan kaikki oli syötävä. Jos se ei onnistunut yksin, Home tuli ystävällisesti auttamaan asiassa. Hyvin tärkeä olivat oppilaiden keskinäiset hyvät välit. Jos opettaja kuuli, että oppilas loukkasi tavalla tai toisella toista, poika tyttöä tai päinvastoin, asianomaisen oli pyydettävä kädestä pitäen anteeksi, ennen kuin asia oli selvä. Muu luokka seurasi anteeksipyyntöä syvän hiljaisuuden vallitessa.

Polvijärven kansakoulussa oli kaksi alakansakoulunopettajaa. He asuivat pienessä talossa aivan kansakoulun lähellä. En muista käyneeni Homeen kotona kuin yhden ainoa kerran. Kun sain koulun päättäjäsissä ensimmäisen luokan kevättodistuksen, siinä oli merkintä: Siirretään I luokalle. Katsoin tarkemmin todistusta, siinä ei ollut yhtään nelosta, joten siinä olisi pitänyt olla: Siirretään II luokalle. Näytin todistusta isälle, joka soitti Homeelle ja kysyi asiaa. Home oli vastannut, että voitte itse lisätä yhden viivan siihen kohtaan, mutta kun tarkkoja oltiin, lähdin käymään todistuksen kanssa opettajani luona ja pyysin korjaamaan. Tärkeä oli, että se merkintä tehtiin samanvärisellä musteella. Opettaja täydensi merkinnän: Siirretään II luokalle ja toivotti hyvää kesää. Näin minulle alkoi kesäloma. Vaikka Lyyli Home oli pikkutarkka tekemisistään, saattoi myös sattua pieniä lipsahduksia.

Aktiivinen kansalainen

Opin tuntemaan Lyyli Homeen opettajana kahden vuoden aikana oppilaan näkökulmasta. Sen sijaan en tuntenut hänen toimintaansa aktiivisena kansalaisena opettajatyön rinnalla ennen kuin vasta nyt, kun kokosin häntä koskevia tietoja Polvijärveltä. Siinä piirtyy kuva aktiivisesta kansalaisesta kolmelta eri alalta, jotka limittyivät tai liittyivät läheisesti toisiinsa.

Lyyli Home oli luonnollisesti uudella paikkakunnalla ortodoksisen seurakunnan jäsen. Jo Raudussa ollessaan hän oli ollut ortodoksisen seurakunnan Tiistaiseuran jäsen (Piela 2004, 162). Polvijärvellä hän oli perustamassa Tiistaiseuraa syyskuun 16. päivänä

1945, kun seuran perustamiskokous pidettiin. Tiistaiseuran toiminta oli saanut alkunsa Sortavalassa, kun eräät seurakunnan naiset päättivät kokoontua kerran viikossa työiltoihin valmistukseen lahjapaketteja seurakunnan köyhille. Kun työllat pidettiin tiistaisin, niitä alettiin kutsua tiistaiseuroiksi. Tämä vakiintui toimintamuodon vakinaiseksi nimeksi. Sortavalan Tiistaiseura rekisteröitiin vuonna 1924. 1930-luvulla oli toiminnassa jo 32 Tiistaiseuraa, joiden jäsenmäärä oli noin tuhat, mutta sotavuosina toiminta lähes tyrehtyi (Tiistaiseuran toimintakirja 1964). Siksi Polvijärven Tiistaiseuran perustaminen oli merkki uudesta kehitysvaiheesta. Perustavassa kokouksessa valittiin johtokunta, jonka vastuulla oli toiminnan kehittäminen. Opettaja Lyyli Home valittiin johtokunnan jäseneksi (Polvijärven Tiistaiseuran johtokunnan pöytäkirjat 16.9.1945). Tiistaiseura oli Pyhän Sergein ja Hermannin veljeskunnan alaosasto. Pöytäkirjojen mukaan toiminta ei ollut alkuvuosina kovin vireää, kunnes vuonna 1950 alkoi uusi vaihe. Silloin Lyyli Home toimi seuran sihteerinä ja taloudenhoitajana. Näitä tehtäviä hän hoiti myös kaksi seuraavaa vuotta. Vuosina 1957 - 1958 hänet valittiin uudelleen seuran johtokuntaan ja myös seuran puheenjohtajaksi. Silloin seuran toiminta oli laajentunut erilaisten vierailujen ja oman kirkon sisäiseen ja ulkoiseen kaunistamiseen, kuten toimintasäännöt sen ilmaisivat.

Polvijärvellä toimi myös Ortodoksien Nuorten Liiton opinto- ja Sinapinsiemen kerho, jota Lyyli Home johti. Hän oli mukana kirkkokuorossa ja järjestämässä seurakunnan erilaisia juhlatilaisuuksia (Polvijärven Tiistaiseuran johtokunnan pöytäkirjat 1945 - 1960). Polvijärven ohella hän oli tunnettu muualla Pohjois-Karjalassa ortodoksien keskuudessa (Piela 2004).

Seurakuntatyön ohella Lyyli Home osallistui kunnallisiin luottamustehtäviin. Hän oli Polvijärven kunnan Raittiuslautakunnan jäsen ja sihteeri vuosina 1949 - 1950. Näiden vuosien pöytäkirjat antavat selkeän kuvan sihteeritehtävien aktiivisesta hoitamisesta. Ko. lautakunta ei ollut edellisinä vuosina juuri toiminut, mutta nyt kaikki muuttui Homeen ansiosta. Lautakunta kokoontui joka kuu-

kausi aina joulukuun loppuun saakka. Yhtenä merkkinä uuden sihteerin toimintatavoista oli, että toukokuun kokous 1949 aloitettiin laululla "Työ Suomen hyväks' uhratkaamme". Lautakunnan kokouksissa keskusteltiin raittiuskasvatuksen peruslinjoista: kohtuuraittius vai ehdoton raittius. Home oli jälkimmäisen kannalla. Lautakunta pyrki edistämään raittiusasiaa tekemällä yhteistyötä eri tahojen, kuten poliisien, opettajien, maatalouskerhoneuvojen, urheiluseurojen ja muiden yhdistysten kanssa. Lautakunta pyrki myös väkijuomayhtiön voittovaroilla edistämään yhteistyötä käytännön tasolla. Lyyli Home toimi samaan aikaan Polvijärven Raittiusseuran puheenjohtajana (vuodesta 1945) ja pyrki lautakunnan kanssa saamaan taloudellista tukea yhdistykselleen. Lautakunta ei aina puoltanut anottua summaa, joten sihteeri kirjasi erilaisen näkemyksen pöytäkirjaan. Lautakunta ei myöskään myöntänyt tukea poliittisille yhdistyksille. (Polvijärven Raittiuslautakunnan pöytäkirjat 1946 - 1951.)

Lautakunta pyrki sihteerin johdolla tukemaan erilaisia hankkeita. Lautakunta maksoi poliisin esittämän dynamiitti- ja matkailukun, kun kyseessä oli hyvin varustetun pontikkatehtaan hävittäminen. Lautakunta ei suosinut ilmiantoja, mutta maksoi kerran kolmelle pojalle 300 mk kullekin pontikkatehtaan paljastumiseen johtaneista tiedoista. Kun joka vuosi oli raittiusviikko, sen tilaisuuksien järjestäminen oli pääosin sihteerin tehtävä. Lautakunta pyrki saamaan raittiusviikon säännölliselle pohjalle pyrkimällä kunnan raittiusohjaajan viran perustamiseen. Lyyli Home pyrki itsekin pysymään ajan tasalla raittiuskasvatuksen saralla ja anoi lautakunnan varoja Järvenpään kursseja varten, mutta aina ei lautakunta niitä myöntänyt. (Polvijärven Raittiuslautakunnan pöytäkirjat 1946 - 1951.) Polvijärvellä raittiuskasvatuksella ja -valistuksella oli sotien jälkeen melkoinen sarka kynnettävänä. Varsinkin viikonloppuisin humalaisia pyöri kauppaliikkeiden ulkovarastojen nurkissa. Talvella poliisit usein ohjasivat asianomaiset mahdollisuuksien mukaan omaan rekeensä, taluttivat hevosen maantielle ja sitoivat ohjokset ajajalle. Hevoset tunsivat tien kotipihaan.

Polvijärvellä alkoi Nuorten talkootoiminta vuonna 1941. Lyyli toimi talkoojohtajana, talkootoimikunnan puheenjohtajana ja myös talkoopäällikkönä (Piela 2004, 162). Varoja toimintaan saatiin kunnanvaltuustolta, joka piti talkootoimintaa hyvin tarpeellisena ja kasvattavana. Vuosina 1941 - 1945 kunnanvaltuusto ei kuitenkaan myöntänyt anottua summaa, vaan huomattavasti pienemmän. (Polvijärven kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1941 - 1945.) Lyyli Home oli paikallisena yhdysasiamiehenä kansanhuolto-organisaatiossa (Piela 2004, 162).

Kolmas alue oli yhdistystoiminta, josta on jo edellä kerrottu. Home toimi joitakin vuosia (1941 - 1946) Mannerheim-liiton Polvijärven osaston sihteerinä ja saman osaston sotakummi-asianhoitajana. (Mannerheim-liiton Polvijärven osaston pöytäkirjat 1941 - 1950, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Pohjois-Karjalan piirin Polvijärven osaston toimintakertomukset 1952 - 1960.) Polvijärven Raittiusyhdistys sai hänestä innokkaan puheenjohtajan vuoden 1945 jälkeen useiksi vuosiksi (Piela 2004, 162).

Tässä voi pohtia, miten Lyyli Homeella oli aikaa niin monelle taholle. Suurin osa Polvijärven toiminnasta piirtyy 1940-luvulle ja ulottuu aina 1950-luvun puoliväliin saakka. Lyyli Homeen tullessa Polvijärvelle elettiin talvisodan jälkeistä aikaa. Kaikkien työpanosta tarvittiin. Kun sitten jatkosota alkoi ja jatkui monta vuotta, paikalliset asukkaat joutuivat ottamaan entistä suuremman vastuun kanssaihmisistä niin kunnan, seurakunnan kuin vapaehtoisen yhdistystoiminnan saralla. Sotien jälkeen maamme henkinen ja aineellinen jälleenrakentaminen edellytti yhteistä ponnistelua, jossa kaikkien tuli olla mukana. Vasta sotakorvausten päättymisen jälkeen vuonna 1952 tilanne alkoi helpottua. Tämä kaikki kuului Homeen kutsumusopettajan vastuulle, mikä ei koskenut vain koulutyötä vaan kaikkea sitä, missä hänen apuaan tarvittiin. Eräänä kutsumusopettajan piirteenä oli vielä tuohon aikaan, että osa naisopettajista ei mennyt naimisiin, vaan keskittyi opetustyöhön ja yhteiskunnalliseen toimintaan, kuten Lyyli Home. Siksi oli mahdollista olla mukana monessa niin sodan kuin sitten rauhan aikana.

Toimeliaat eläkevuodet

Lyyli Home muutti koulupaikkakunnaltaan Polvijärveltä Joensuuun vuonna 1961 ja vietti siellä eläkevuotensa. Ne muodostuivat hyvin toimeliaiksi vuosiksi. Hänen ikävänsä kotipitäjään Suojärveen sai hänet innostumaan kansanperinteen ja muistitiedon keräämisestä. Ulla Piela on kertonut omassa artikkelissaan vuodelta 2004 perusteellisesti tästä Lyyli Homeen toiminnasta, joten tässä ei ole syytä kerrata sen eri vaiheita.

Home ei suorittanut ns. kenttätöitä menemällä haastateltavien luo, vaan puhelimen ja muiden teknisten apuvälineiden avulla keräsi ja kokosi erittäin suuren määrän aineistoa. Hän kokosi mm. sukukokousten tapahtumat ääninauhoille pysyäkseen ajan tasalla. Tämän tyyppinen toiminta vaati paljon aikaa ja myös varoja, koska hän pyrki hankkimaan tietoja myös eri puolilla Suomea asuvilta suojärveläisiltä. Hän kokosi kunkin teeman vihkoiksi, jotka sitten kirjoitettiin puhtaaksi koneella. Alkuperäiset tekstit hävitettiin tekijän toivomuksesta. Konekirjoitetut kirjoitukset tai tutkielmat ovat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston käsikirjoituskokoelmissa Ensimmäinen tutkielma kuoleman vieraillessa. Muistitietoja Suojärveltä tuli ko. arkistoon 1967 ja viimeinen 1981 nimeltään Suojärveläisiä sotavankeudessa; kaikkiaan 14 tutkielmaa. Samaisessa Kalevalan seuran vuosikirjassa 83 vuodelta 2004 julkaistiin Lyyli Homeen tutkielma Sairauksien kansanomaisia parantamistapoja Raja-Karjalassa. Tämä 53-sivuinen artikkeli on erinomainen esimerkki Homeen kirjoitustavasta ja aiheen laajasta käsittelystä. Kun olen lukenut Homeen laatimia tutkielmia, näkyy kirjoittajan tarkoitus kuvata asioita, jotka ovat unohtuneet tai ovat unohtumassa selvittäessä menneisyyden jokapäiväisen elämän toimintoja, tapoja ja niiden merkityksiä.

Lyyli Home teki eläkevuosinaan toisen pitkän elämäntyön opettajatyönsä jälkeen. Hän oli erittäin merkittävä kulttuurityön tekijä, joka ei näkynyt julkisuudessa eikä lehtien palstoilla, vaan keskittyi omaan rakastamansa työhön joka päivä.

Toki sairauden olivat varjostaneet Lyyli Homeen elämää jo 1920-luvulta lähtien. Eläkepäivinä hän ei paljon liikkunut kotinsa ulkopuolella. Hän tuli varovaiseksi peläten tartuntoja. Hän sairasti aikuisena syövän, josta kuitenkin parantui. Puhelimella hän piti koko ajan yhteyttä sukulaisiin ja sukulaiskirjeet olivat hänen tapansa muistaa heitä.

Sairaudet veivät hänet sairaalahoitoon, josta hän ei pitänyt, vaan olisi halunnut viettää kaiken aikansa kotonaan. Kun hänen lonkkansa murtui, hän joutui sairaalaan alkuvuodesta 1982. Hän ei pystynyt kuitenkaan sopeutumaan sairaalahoitoon ja menetti myös osin ruokahalunsa. Hänen elämänsä päättyi 17. päivänä maaliskuuta 1982.

Mietteitä

Kuva opettajastani Lyyli Homeesta piirtyi pitkälti kirjallisen lähdeaineiston perusteella ja antoi monia vastauksia hänen toimintansa ja opetustyöstään. Hän oli aktiivinen ortodoksisen seurakunnan jäsen, joka hankalista kokemuksistaan huolimatta säilytti oman uskonnollisen vakaumuksensa. Hän oli kutsumusopettaja, joka teki työnsä antaumuksella ja huolellisesti. Hän opetti monille oppilaspolville sivistyksen perustaidot, lukemisen, kirjoittamisen ja laskemisen, ja samalla ohjasi hyviin tapoihin. Hän kantoi vastuunsa sotien jälkeisessä rakennustyössä olemalla mukana erilaisissa kunnallisissa ja seurakunnallisissa luottamustehtävissä.

Historiankirjoitus rakentuu usein ulkoisten toimintojen kuvaimiseen, koska niistä on tallentunut lähdeaineistoja arkistoihin. Homeen elämäntyöhön tutustuminen vastasi moniin arvokysymyksiin. Hän uskoi Suomen itsenäisyyteen ja sen rakentamiseen. Toisaalta hän pettyi uskonnolliseen eriarvoisuuteen, vaikka ekumenian ensi askeleet näkyivät hänen aikanaan jo Suojärvellä.

Kerran taas joudun toteamaan vastausta vaille jäävät kysymykset. En tavannut opettajaani Lyyli Hometta vuoden 1948 jälkeen.

Valmistuin kansakoulunopettajaksi 1961 ja samana vuonna aloitin työni Polvijärvellä, mutta samana vuonna Lyyli Home jäi eläkkeelle. Olisi ollut monia kysymyksiä; nyt ne jäivät vastausta vaille. Laajasta lähdeaineistosta huolimatta nousee vastaukseni: "Kovin vähän tunsin opettajaani." Hän antoi kuitenkin erinomaisen esimerkin opettajan työstä: Tulee olla rehellinen, oikeudenmukainen, kunnioittaa hyviä tapoja ja omaa vakaumustaan.

Päätän kirjoituksen Lyyli Homeen sanoihin:

"Menetimme Karjalan: Me siellä syntyneet ja kasvaneeet kaipauksella muistelemme kotiseutuamme, mutta nuorempi, täällä muualla Suomessa syntynyt sukupolvi ei tiedä paljoakaan vanhempiensa ja samalla heidänkin kotiseudustaan eikä sen kansan elämästä. Sen vuoksi olen tällä vaatimattomalla kirjoitelmallani koettanut vähäsen tutustuttaa heidät siihen."

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Joensuun maakunta-arkisto

Kansakouluntarkastajan arkisto

Tarkastuspöytäkirjat

Opettajien ansioluettelot

Mannerheim-liiton Polvijärven osaston pöytäkirjat 1941-62

Mannerheimin lastensuojeluliiton Pohjois-Karjalan piirin Polvijärven osaston toimintakertomukset 1950-1962

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Kansanrunousarkisto

Lyyli Homeen kirjoitukset 1968, 1969

Polvijärven kunnan arkisto

Kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1941-1945

Raittiuslautakunnan pöytäkirjat 1945-1951

Marjatta Erosen kotiarkisto Polvijärvi

Polvijärven Tiistaiseuran johtokunnan pöytäkirjat 1945-63

Kirjallisuus

Halila A. 1949. Suomen koululaitoksen historia III, Turku.

Hämynen T. 1993. Liikkeellä leivän tähden. Raja-karjalan väestö ja toimeentulo 1880-1940. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Hämynen T. 1995. Suomalaistajat, venäläistäjät ja raja-karjalaiset. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja N:o 17. Joensuu.

Kuikka M. 1973. Uskonnonopetus Suomen kansakoulunopettajaseminaareissa vuosina 1863-1895. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos. Uskonnonpedagogiikan julkaisuja A5 / 1973.

Piela U. 2004. Lyyli Home rajakarjalaisen muistitiedon tallentajana. Teoksessa Kenttäkysymyksiä. Kalevalaseuran vuosikirja 83, 158-172. Pieksämäki.

Sarkio Leena. Lyyli Home jätti. Karjalainen 4.6.1982.

Sortavalan seminaari 1880-1940. Helsinki. 1940.